

PSIXOLOGIYADA OTA-ONA VA FARZAND MUNOSABATI MUAMMOSINING O‘RGANILISHI.

Ibaidullayeva Umida Rustamjonovna, ps.f.b.f.d. (PhD)

O‘zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali

Yoshlar psixologiyasi kafedrası katta o‘qituvchisi

umidaibaidullayeva@gmail.ru

Annotatsiya: Mazkur maqolada psixologiyada, hadislarda hamda Qur’oni Karimda ota-ona va farzandlar o‘rtasidagi munosabat muammosi, odob-axloq, ayollarning turmushdagi o‘rni va vazifalari, er va xotin o‘rtasidagi munosabatlar, bolalar tarbiyasi tahlil etilgan. Unda olimlarning ota-ona va farzand munosabati borasidagi fikrlari, qarashlari, ya’ni shaxs tarbiyasi, kamoloti, bursh va mas’uliyatlariga e’tibor qaratilgan.

Kalit so‘zlar: ota-ona, oila, muammo, odob, axloq, urf-odat, nikoh, muhabbat, nizo, farzand, kelishmovchilik, qadriyat.

Oila – ta’lim va tarbiya maskani bo‘lib, dunyoga kelgan farzand oilada axloq-odob qoidalarini, halollik, poklik, mehnatsevarlik, insonparvarlik kabi qadriyatlarni o‘rganadi. Shuning ushuni oila davlatning asosiy e’tibor markaziga tushib, O‘zbekiston Respublikasi Konstitusiyasining 63-moddasida «Oila jamiyatning asosiy bo‘g‘inidir hamda jamiyat va davlat muhofazasida bo‘lishi» uni mustahkam himoyada ekanligini belgilab beradi. Jamiyatning asosiy bo‘g‘ini bo‘lgan oilani tinchligi bu o‘z navbatida davlat ravnaqining garovi hisoblanadi.

Dunyoga kelgan har bir farzand oila deb atalmish muqaddas dargohda ota-onasidan poklik, halollik, mehnatsevarlik, vatanparvarlik, ta’lim va tarbiya, odob va ahloq qoidalarini, urf-odat va qadriyatlarni o‘rganadi.

«Oila – bu bir kunlik, bir yillik emas, balki bir umrlik makondirki, bu makonda har kun, har soatda qanchadan-qancha voqea hodisalar, yangidan-yangi tashvishu quvonchlar sodir bo‘ladi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev buyuk allomalarning ushbu fikrini keltirib o‘tdilar: «Bola ota-ona qo‘lida bir-omonatdir». Bolalarimiz, ularning taqdiri, kelajagi, haqiqatan ham, juda omonat ekanini bugungi hayot har tomonlama isbotlamoqda. Agar farzandimizga to‘g‘ri tarbiya bermasak, har kuni, har daqiqada uning yurish-turishi, kayfiyatidan ogoh bo‘lib turmasak, ularni ilmu hunarga o‘rgatmasak, munosib ish topib bermasak, bu omonatni boy berib qo‘yishimiz hech gap emas. Darhaqiqat, farzandga beriladigan tarbiya dastlab oila muhitida bajariladigan eng asosiy vazifadir. Farzandlar o‘z uylarida kuzatgan ma’naviy muhitdan nusxa oladilar». Bizning fikrimizcha ham ota-ona farzandlar tarbiyasi bilan doimiy ravishda qiziqib, uning xatti-xarakatlari bilan o‘rtoqlashib, aloqalarni o‘rnatib borishi ijtimoiy muhitdagi ijobiy munosabatlarga olib keladi.

Jumladan, g‘arb va sharq mamlakatlarining ijtimoiy hayotini tartibga soladigan munosabatlarda tafovutlar bo‘lib, Yevropada demokratik(huquqiy) masalalar ustuvor bo‘lsa, Sharq mamlakatlarida esa diniy, axloqiy normalar bilan tartibga solish mexanizmi yuqori hisoblanadi. Bu borada «Islom dinining muqaddas manbaalaridan bo‘lmish Qur’on va Hadislarda ham odob-axloq,

ayollarning turmushdagi o'zni va vazifalari, er va xotin o'rtasidagi munosabatlar, bolalar tarbiyasi, oila yuritish, nikoh va muhabbat masalalariga keng o'rin berilgan».

Xususan, Qur'oni Karimning Anfol surasining O'ninchi juz'ida «Allohga va Rasuliga itoat qilingiz va nizolashmangiz, aks holda sustlashib ketursiz va bo'yingiz (obro'yingiz) ketib qolur. Sabr qilingiz! Albatta, Alloh sabr qiluvchilar bilan birgadir» deyilgan. Ta'kidlash joizki, Qur'oni Karim va Hadislarda oilani muqaddas dargoh ekanligiga, ota-onalarning oila va farzandlari oldidagi burch va mas'uliyatlariga, farzandning esa ota-onasi oldidagi vazifalari haqidagi tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lgan pand-nasihatlar mavjudligi bilan ham ahamiyatlidir.

Qur'oni Karimda «Parvardigoringiz, yolg'iz uning o'ziga ibodat qilishlaringizni hamda ota-onaga yaxshilik qilishlaringizni amr etdi. Agar ularning birovi yoki har ikkisi sening qo'l ostingda keksalik yoshiga yetsalar, ularga qarab «uf» tortma va ularning (so'zlarini) qaytarma! Ularga (doimo) yaxshi so'z ayt! Ular uchun, mehribonlik bilan, xorlik qanotini past tut hokisor bo'l va: «Parvardigorim, meni (ular) go'daklik chog'imdan tarbiyalab o'stirganlaridek, Sen ham ularga rahm-shafqat qilgin, deb (haqlariga duo qil!)» (Isro surasi, 22-24-oyatlar), deya ta'kidlaydi. Bu oyat mazmuniga ko'ra Alloh taolo ota-onaga yaxshilik qilishni bevosita o'ziga ibodat qilish bilan teng qo'ygan, ota-onalar keksayib, zaiflashib qolgan hollarda ularga qanday muomala qilish kerakligini uqtiruvchi quyidagi jihatlarga urg'u berilgan:

1. Hech qachon ularga «uf» demaslik.
2. Beadablik bilan so'zini qaytarmaslik.
3. Ularga ehtirom bilan xushmuomalada bo'lish, yaxshi gapirish.
4. Ota-ona oldida mehribonlik bilan hokisor bo'lish.
5. Minnatdorchilik yuzasidan Allohdan ularga rahmu-shafqat so'rash».

Shu o'rinda aytish joizki, har bir farzand ota-ona bilan munosabatga kirishish jarayonida Qur'oni Karimda keltirilgan beshta jihatga e'tiborli bo'lishi, har biriga amal qilishi o'zaro munosabatlarni doimiy ravishda ijobiy bo'lishiga sabab bo'ladi.

Bundan tashqari Kaykovus o'zining «Qobusnoma» asarida farzand tarbiyasida ota-onaning o'zaro munosabatlari, o'zaro ijobiy qarashlari, shaxsiy namunalari kabi xislatlari bilan yondashish zarurligiga to'xtalgan. «Qobusnoma» asarining asosiy mazmuni farzandlar ota-onani, oila a'zolarini, shuningdek, jamiyatdagi barcha insonlarni hurmat qilish, ardoqlash, e'zozlash hamda vatanga sodiqlik ruhida tarbiyalanishi haqidagi g'oyalari bayon etilgan.

Kaykovusning yuqorida keltirilgan qarashlari «Qobusnoma» asarining beshinchi «Ota-ona haqini bilmak zikrida» bobida ota-onani hafa qilmaslik haqida «har farzandki, oqil va dono bo'lsa, hech vaqt ota-onaning mehr haqini ado qilmoqdin xoli bo'lmag'usidir. Ota-ona farmonbardordur. Bu farmonbardorlikda ham ish bo'lg'ay va ham farmon bo'lg'ay. Ota-onaning ishi seni parvarish qilmoqdur va farmoni senga yaxshilik o'rgatmoqdur. Ey farzand, shul vajdin ota-onangni sag'al ham ranjitmag'il» degan fikrlarni bayon etgan. Bundan tashqari u oilaviy munosabatlar haqida «Nima eksang, shuni urasan» mazmunidagi maqoli orqali oilada bolani tarbiyasi bilan shug'ullanishda «biz ijobiy tarbiya bersak, komil inson bo'lib voyaga yetishi, aksi bo'lsa bu bolaning kelajagiga zarar yetishi mumkinligi» to'g'risidagi tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lgan fikrlarini izohlaydi.

Xalqimizda «o'shsiz uy bo'lishi mumkin, lekin nizosiz uy bo'lmaydi»-degan naql bo'lib, bu naql oila qanchalik muqaddas dargoh ekanligi, undagi o'zaro munosabatlar farzand tarbiyasiga juda katta darajada ijobiy va salbiy ta'sirga egaligi, oilada kelishmovchilik yoki nizo sodir bo'lganda ham oqibati og'ir natija va jarayonlarga olib kelmasligini aytib o'tish joiz. Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, oilada uchraydigan har qanday qiyinchiliklarga sabr-qanoat, ijobiy muomala va munosabatlar bilan yondoshilsa, ota-onalar va farzandlar o'rtasidagi nizolarning kelib chiqishini oldini olish mumkin bo'ladi. Jumladan, oilada ota-onalar farzandlarini yosh davrlar xususiyatlari inobatga olgan holda ularni har tomondan psixik, aqliy, fiziologik, ma'naviy-ma'rifiy, insonparvarlik xislatlarini rivojlantirib, kamol toptirishi zarur. Bu esa o'z navbatida farzand va ota – ona o'rtasida ro'y berishi mumkin bo'lgan turli kelishmovchiliklarni oldini olishga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – T.: O'zbekiston, 2019. – B. 21.
2. Mirzarahimova G. O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti. Oilada ota-ona va farzand munosabatlarining psixologik muammolari // «Oriental Art and Culture» Scientific-Methodical Journal – (2) I/2020 ISSN 2181-063X. – B.148.
3. Shoumarov G'.B. Oila psixologiyasi. Darslik. – T.: 2011. – B. 14.
4. Mansur A. Qur'oni Karim: ma'nolarining tarjima va tavsifi. – T.: Toshkent islom universiteti, 2004. – B. 183.
5. Salayeva M.S. O'zbek oilalarida ota-ona va farzandlar o'zaro munosabatlarining ijtimoiy munosabatlarining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari. Psixologiya fanlari nomzodi diss. – T.: 2005. – B. 15.
6. Kaykovus. Qobusnoma. – T.: Yangi asr avlodi, 2016. – B.30.
7. Ibaydullayeva, U., & Mamatqulova, Y. (2022). ЎСМИРЛАР ЎРТАСИДАГИ ЗИДДИЯТЛАРНИ ОЛДИНИ ОЛИШДА ОИЛАНИНГ ЎРНИ. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 2(6).
8. Каршибаева, Г. А., & Ибайдуллаева, У. Р. Оила психологияси. Ўқув қўлланма. “Баёз” нашриёти. Тошкент–2022 й.
9. Ибайдуллаева, У. & Маматкулова, Ю. (2022). Ота-она ва фарзандлар о'rtasidagi inqirozli vaziyatlarda psixologik yordam korsatishning oziga xos xususiyatlari. *Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы*, 1(1), 471-473.
10. Ibaydullayeva, U., & Qodirova, M. (2022). ОИЛАДА ФАРЗАНДЛАРДАГИ ИЖТИМОЙ-ПСИХОЛОГИК ДЕЗАДАПТАЦИЯ ҲОЛАТЛАРИ. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 2(6).
11. Ibaydullaev, T. (2022). A study of national clothes and games as an individual part of cultural heritage. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 12(6), 13-15.
12. Ibaydullaev, T. NATIONAL CLOTHES AND GAMES AS AN INDIVIDUAL PART OF CULTURAL HERITAGE. *DIGITAL ACCESS AND SERVICES FOR LIBRARY MANAGEMENT*.